

IN MEMORIAM

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.08>

ANDRZEJ TOMCZAK
(12 IX 1922 – 8 II 2017)*

Prof. dr hab. Andrzej Kazimierz Tomczak urodził się 12 IX 1922 r. w Biesiekierzu–Górzewo (obecnie powiat zgierski). Jego rodzicami byli Józef i Anieła z domu Twardowska. Dziadkiem A. Tomczaka był Kazimierz Twardowski, rektor Uniwersytetu Lwowskiego, wybitny filozof i psycholog. Stryjem Profesora był z kolei biskup sufragan łódzki Kazimierz Tomczak, wybitny teolog. Swoją edukację A. Tomczak rozpoczął w szkole podstawowej w Łodzi, następnie naukę kontynuował w prywatnym, kształcącym w duchu patriotycznym i katolickim, gimnazjum męskim prowadzonym przez Aleksiego Zimowskiego oraz w łódzkim liceum humanistycznym¹. Wybuch drugiej wojny światowej przerwał jego naukę w drugiej klasie szkoły średniej. W okresie okupacji A. Tomczak był pracownikiem fizycznym w miejscowościach Młociny, Skolimów i Głowno koło Łowicza. W 1942 r. zdał maturę w tajnym Liceum św. Stanisława w Warszawie. Następnie uczył w Głownie przedmiotów wchodzących w zakres czteroklasowego gimnazjum (języka polskiego, historii i geografii). Już w 1941 r. wstąpił do Związku Walki Zbrojnej. W 1944 r. służył w plutonie Kedywu Obwodu Brzeziny–Koluszki ZWZ–AK. Jak sam opowiadał, nigdy nie uczestniczył jednak w wielkich akcjach zbrojnych, tylko w działaniach

---

*Do napisania tego biogramu-wspomnienia o zmarłym Profesorze Andrzeju Tomczaku posłużyły następujące prace: Janusz TANDECKI, *Profesor Andrzej Tomczak – sylwetka uczonego*, Archeion, t. 113: 2012, s. 13–23; idem, *Profesor Andrzej Tomczak. Koleje życia i działalność*, [in:] *Silva rerum. Opera historica, diplomatica et archivistica continens, Andreae Tomczak dedicata*, red. Waldemar CHORĄŻYCZEWSKI, Marcin HLEBIONEK, Toruń–Warszawa 2012, s. 17–28; idem, *Przedmowa*, [in:] Andrzej TOMCZAK, *Studia historico-archivistica*, Toruń 2002, s. 7–11; Sławomir KALEMBKA, Mieczysław WOJCIECHOWSKI, *Słowo wprowadzające*, [in:] *Historia i archiwistyka. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Tomczaka*, Toruń–Warszawa 1992, s. 7–10; Janusz TANDECKI, *Profesor Andrzej Tomczak, człowiek, uczoney, nauczyciel. W osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Archiwista Polski, R. 12: 2007, nr 2, s. 17–26; Maciej GOŁEMBIOWSKI, *Jubileusz Profesora Andrzeja Tomczaka*, Archeion, t. 93: 1994, s. 325–334; *Andrzej Tomczak*, [in:] *Dorobek naukowy i dydaktyczny toruńskiego ośrodka archiwistyki*, red. Halina ROBÓTKA, Toruń 2011, s. 273–275.

¹ Dariusz SZLAWSKI, *Z Biesiekierza do Torunia – niezwykle drogi życia prof. Andrzeja Tomczaka*, Na Ziemi Zgierskiej, R. 25: 2017, nr 3 (289), s. 2 (https://gminazgierz.pl/wp-content/uploads/na_ziemi_zgierskiej/nzz_2017/na_ziemi_zgierskiej_2017_03.pdf; dostęp z 28 I 2018 r.).

mających społeczeństwu i najeźdźcy zasygnalizować ciągłość istnienia polskiej państwowości².

Po wyzwoleniu A. Tomczak pracował w latach 1945–1946 jako korektor w wydawnictwie „Wici” w Łodzi. W 1945 r. rozpoczął także studia historyczne na Uniwersytecie Łódzkim. Jednocześnie, już jako łódzki student historii, brał udział w Warszawie w 1945 r. w ratowaniu ocalałych materiałów archiwalnych z Archiwum Głównego Akt Dawnych, które były przewożone do Fortu Sokolnickiego³. Studentem historii z przeszłością w AK i określonego charakteru powiązaniami rodzinnymi zainteresowała się szybko bezpieka. Kontynuowanie studiów w Łodzi nie było możliwe⁴. W związku z tym zapadła decyzja o przeniesieniu się do Torunia, gdzie od 1946 r. A. Tomczak kontynuował studia historyczne na powstającym wówczas Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. W tym czasie jeździł na ziemie odzyskane po książki z opuszczonych majątków dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Podczas jednej z takich wypraw o mało co nie został zastrzelony przez czerwonarmistę⁵. Pracę w charakterze zastępcy asystenta zaproponował mu prof. Ludwik Kolankowski, pierwszy rektor toruńskiej uczelni, który był promotorem jego pracy magisterskiej obronionej w 1948 r. Po studiach A. Tomczak pracował jako młodszy asystent i następnie asystent na UMK. W 1950 r. obronił swoją pracę doktorską pt. *Walenty Dembiński i jego ród*, której promotorem był również prof. L. Kolankowski⁶. W związku z narastającym terrorem stalinowskim został zmuszony do opuszczenia Torunia. Andrzej Tomczak odmówił wówczas zapisania się do Zrzeszenia Historyków Marksistów, które miało być komunistyczną alternatywą dla Polskiego Towarzystwa Historycznego⁷. W sierpniu 1950 r. podjął pracę w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi, gdzie szybko awan-

---

² „– Nie brałem udziału w jakichś spektakularnych akcjach – dodaje skromnie profesor. – Kilka razy przechodziliśmy na przykład na drugą stronę granicy, aby pokazać, że polskie państwo podziemne istnieje również na ziemiach wcielonych do Niemiec. Żołnierze plutonu podejmowali się tam różnego rodzaju zadań, między innymi wymierzali sprawiedliwość Niemcom, którzy źle obchodzili się z Polakami. Doprowadzili do tego, że pod koniec wojny pilnujący granicy wartownicy coraz rzadziej wychodzili na patrole, aby nie ryzykować spotkania z Polakami” (na podstawie: <http://www.nowosci.com.pl/aktualnosci/a/krzyze-w-rocznice-cudu,10836550/>; dostęp z 28 I 2018 r.).

³ Na podstawie: <http://www.nowosci.com.pl/aktualnosci/a/umarl-wielki-czlowiek-profesor-andrzej-tomczak,11780488/> (dostęp z 28 I 2018 r.).

⁴ D. SZLAWSKI, *Z Besiekierza do Torunia*.

⁵ Por. *ibid.* oraz zob. <http://www.nowosci.com.pl/aktualnosci/a/umarl-wielki-czlowiek-profesor-andrzej-tomczak,11780488/> (odczyt z 28 I 2018 r.).

⁶ Doktorat stał się podstawą publikacji książkowej: Andrzej TOMCZAK, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji (ok. 1504–1584)*, Toruń 1963.

⁷ Janusz MAŁŁEK, *Andrzej Tomczak 12 IX 1922–8 II 2017*, Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności (dalej cyt. Rocznik PAU), R. 2016–2017, Kraków 2017, s. 190.

sował na stanowisko kustosa archiwalnego (1955 r.) i kierownika Oddziału Zbiorów i Kolekcji (1953 r.).

W 1957 r., na fali odwilży politycznej, A. Tomczak powrócił do pracy w UMK w Toruniu, gdzie objął stanowisko adiunkta w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. W 1964 r. na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)* i kolokwium habilitacyjnego uzyskał stopień doktora habilitowanego⁸. W 1965 r. został docentem w Instytucie Historii UMK oraz jednocześnie objął kierownictwo nad Zakładem Archiwistyki działającym w strukturze wspomnianej Katedry Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. Z dniem 1 II 1968 r. powierzono A. Tomczakowi prowadzenie specjalizacji archiwalnej na kierunku historia. W 1969 r. w wyniku reformy uniwersytetów likwidacji uległa Katedra Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. Zadania tej jednostki organizacyjnej przejął Instytut Historii UMK, w którym od tej pory funkcjonowały dwa oddzielne zakłady: Zakład Archiwistyki oraz Zakład Nauk Pomocniczych Historii. Na podstawie rozporządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 VIII 1969 r. Instytut Historii zmienił nazwę na Instytut Historii i Archiwistyki, co było wynikiem starań A. Tomczaka i jego współpracowników. Przez kilkadziesiąt lat był to jedyny instytut w Polsce o takiej nazwie. W latach 1973–1978 i następnie 1981–1987 A. Tomczak pełnił funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. Ponadto w latach 1973–1990 był kierownikiem Studium Podyplomowego Archiwistyki. W latach 1972–1982 A. Tomczak był również członkiem Zespołu Dydaktyczno-Wychowawczego dla Kierunku Historia w Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Ponadto pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Podkomisji Archiwalnej w Komisji Wydawnictw, Informacji i Bibliotek Rady Głównej Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

W dniu 4 IV 1974 r. A. Tomczak uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w dniu 19 II 1981 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. W 1990 r. został wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W 2005 r. został członkiem czynnym PAU. W 1992 r. A. Tomczak przeszedł na emeryturę, z tym że jeszcze do 2006 r. pracował w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK na część etatu. Następnie w kolejnych latach był zatrudniany na podstawie umów do prowadzenia zajęć oraz wykładów na kierunku archiwistyka i zarządzanie dokumentacją UMK. Dydaktyka i w ogóle możliwość nauczania zawsze odgrywały bardzo ważną rolę w życiu Profesora. Pod kierunkiem A. Tomczaka powstało osiem prac doktorskich oraz

---

⁸ Habilitacja została ogłoszona drukiem: Andrzej TOMCZAK, *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964.

156 prac magisterskich⁹. Uczniowie A. Tomczaka pełnią lub pełnili funkcje dyrektorów archiwów państwowych, a pięcioro z wypromowanych doktorów zostało profesorami: Bohdan Ryszewski, Zdzisław Chmielewski (rektor Uniwersytetu Szczecińskiego w latach 1999–2005), Halina Robótka, Mieczysław Stelmach i ks. Jan Wiśniewski. Istotne są też zasługi A. Tomczaka dla organizacji procesu dydaktycznego w zakresie archiwistyki. Profesor był twórcą i współtwórcą programów studiów archiwistycznych w toruńskiej uczelni. Ważne i zawsze wspomniane przez absolwentów toruńskiej archiwistyki były objazdy naukowe archiwów, które zainicjował Profesor. Należy uzupełnić, że były one zawsze połączone z rzetelnym zwiedzaniem atrakcji turystycznych danego regionu czy nawet wycieczkami pieszymi. Andrzej Tomczak był również opiekunem Studenckiego Koła Naukowego Archiwistów, a wcześniej Studenckiego Koła Naukowego Historyków.

Przez całe swoje życie prof. A. Tomczak był archiwistą i historykiem o szerokim spektrum zainteresowań. Ważne miejsce w jego pracach badawczych zajmowała historia polityczna Polski w okresie nowożytnym. W tym miejscu należy jeszcze raz przywołać publikowaną pracę doktorską o Walentym Dembińskim, artykuły naukowe o Bernardzie Pretwiczu oraz o stanie posiadania królewskiego w Wielkopolsce i Kujawach w drugiej połowie XVI w.¹⁰ W kręgu zainteresowań badawczych A. Tomczaka znajdowały się również kancelarie królewskie i kancelarie kościelne, co potwierdzają m.in. opublikowana rozprawa habilitacyjna oraz artykuły naukowe¹¹. Najwięcej miejsca w swojej pracy naukowej prof. A. Tomczak poświęcał jednak archiwistyce, w tym jej rozwojowi jako dyscypliny archiwalnej, teorii archiwalnej, kształceniu w zakresie archiwistyki oraz dziejom archiwów¹². Warto w tym miejscu podkreślić, że pod

---

⁹ Wykaz prac doktorskich i magisterskich napisanych pod kierunkiem Profesora Andrzeja Tomczaka, zestawiała Henryka DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA, [in:] *Historia i archiwistyka*, s. 29–38; uzupełnienie tego zestawienia zob. w: *Indeks nazwisk promotorów prac magisterskich i licencjackich*, oprac. Henryka DUCZKOWSKA-MORACZEWSKA, [in:] *Dorobek naukowy i dydaktyczny*, s. 489.

¹⁰ Andrzej TOMCZAK, *Memoriał Bernarda Pretwicza do króla z 1550 roku*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 6: 1960, z. 2, s. 328–357; idem, *Stan posiadania królewskiego w Wielkopolsce i Kujawach w dobie lustracji 1565 r.*, [in:] idem, *Studia Historico-Archivistica*, s. 105–131.

¹¹ Idem, *Kilka uwag o kancelarii królewskiej w drugiej połowie XVI w.*, *Archeion*, t. 37: 1962, s. 235–252.

¹² Z najważniejszych prac należy w tym miejscu przywołać: idem, *Zarys dziejów archiwów polskich*, Toruń 1982 (wyd. 2); idem, *Archiwa i ich wkład do nauki polskiej*, [in:] *Historia nauki polskiej*, red. Bogdan SUCHODOLSKI, t. 4: 1863–1918, cz. 1–2, red. Zofia SKUBAŁA-TOKARSKA, Wrocław 1987, s. 545–564; idem, *Archiwa w latach 1919–1951 i ich wkład do nauki polskiej*, [in:] *Historia nauki polskiej*, red. Bogdan SUCHODOLSKI, t. 5: 1918–1951, cz. 1, red. Zofia SKUBAŁA-TOKARSKA, Wrocław 1992, s. 542–568; idem, Halina ROBÓTKA, Bohdan RYSZEWSKI, *Archiwistyka*, Warszawa 1989; Andrzej TOMCZAK, *Archiwistyka w uniwersyteckim kursie nauk po-*

kierunkiem A. Tomczaka powstało opracowanie *Bibliografii archiwistyki polskiej do roku 1970*¹³. Ważne miejsce w działalności naukowej prof. A. Tomczaka zajmowały także dzieje Stowarzyszenia Archiwistów Polskich¹⁴. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że Profesor był współzałożycielem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w 1965 r. i wszedł wówczas do Zarządu Głównego SAP (do 1973 r.). Od 1976 r. do 1988 r. był wiceprzewodniczącym ZG SAP, w latach 1988–1997 ponownie członkiem ZG SAP¹⁵. Wspomniane stowarzyszenie wyróżniło A. Tomczaka godnością honorowego członka w 1993 r. na X Krajowym Zjeździe Delegatów SAP w Warszawie¹⁶.

Szczególne miejsce w działalności naukowej A. Tomczaka zajmowały także opracowania z zakresu kartografii¹⁷. W tym zakresie bardzo cenne są do tej pory jego prace na temat źródeł kartograficznych do dziejów Torunia¹⁸.

---

mocnych historii, [in:] *Problemy dydaktyczne nauk pomocniczych historii*, t. 1, Katowice 1972, s. 81–96; idem, *Kształcenie archiwistów w Polsce i innych krajach europejskich*, Archeion, t. 66: 1978, s. 29–65; idem, *Archiwalna zasada pertynencji terytorialnej a rozmieszczenie zasobu w archiwach polskich*, *ibid.*, t. 67: 1979, s. 7–25; idem, *Kształcenie kandydatów do pracy w archiwach w pierwszych latach Polski Ludowej. (Działalność Adama Stebelskiego)*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia (dalej cyt. AUNC, Historia), t. 16: 1980, z. 26, s. 7–28; idem, *Specjalizacja archiwistyczna na UMK w Toruniu w latach 1951–1981*, [in:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach*, red. idem, Toruń 1982, s. 9–20; idem, *Problemy kształcenia archiwistów w literaturze światowej lat 1976–1984*, Archeion, t. 81: 1986, s. 171–183.

¹³ Jan PAKULSKI, Regina PIECHOTA, Bohdan RYSZEWSKI, *Bibliografia archiwistyki polskiej do roku 1970*, red. Andrzej TOMCZAK, Warszawa 1984.

¹⁴ Andrzej TOMCZAK, *Z prehistorii Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska, Sectio F, t. 37: 1982, s. 461–477; idem, *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich w okresie pierwszej „Solidarności” (1980–1981)*, Archiwista Polski, R. 5: 2000, nr 2, s. 15–22.

¹⁵ *Władze Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w latach 1965–2005*, [in:] *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965–2005. Tradycje i współczesność*, red. Jarosław PORAZIŃSKI, Warszawa 2005, s. 109–119.

¹⁶ *Członkowie honorowi Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w latach 1965–2005*, [in:] *ibid.*, s. 120.

¹⁷ Jan FIJAŁEK, Andrzej TOMCZAK, Stanisław TRAWKOWSKI, *Katalog planów miast w zbiorach Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Łodzi*, Warszawa 1955; Marian BISKUP, Andrzej TOMCZAK, *Mapy województwa pomorskiego w drugiej połowie XVI wieku*, Toruń 1955; Andrzej TOMCZAK, *Katalog planów miasta Łęczycy* (Ilustrowany katalog źródeł kartograficznych do historii budowy miast polskich, z. 7), Warszawa 1962; idem, *Źródła kartograficzne do dziejów Łęczycy średniowiecznej*, [in:] *Łęczycza średniowieczna*, t. 1: *Dokumentacja kartograficzna*, Wrocław 1966, s. 35–60.

¹⁸ Andrzej TOMCZAK, *Plany Torunia z czasów Księstwa Warszawskiego (1807–1815)*, *Zapiski Historyczne* (dalej cyt. ZH), t. 38: 1973, z. 1, s. 171–185; idem, *Źródła kartograficzne do dziejów Torunia z przełomu XVIII i XIX wieku*, AUNC, Historia, t. 9: 1973, s. 175–198; idem, *Cartographiae Torunensis Exempla*, Toruń 1979; idem, *O najdawniejszych planach miasta Torunia*, ZH, t. 45: 1980, z. 3, s. 101–128; idem, *Źródła kartograficzne do oblężenia przez Szwedów Torunia w 1703 roku*, *ibid.*, t. 47: 1982, z. 4, s. 227–238.

Inny nurt w badaniach Profesora tworzą opracowania z zakresu historii regionalnej¹⁹, w tym także na temat Gieczna, z okolic którego pochodził²⁰. Profesor A. Tomczak był również redaktorem i wydawcą *Lustracji województw wielkopolskich i kujawskich*²¹.

Andrzej Tomczak uczestniczył również regularnie w seminariach pt. „Nauka – Religia – Dzieje” organizowanych w Castel Gandolfo, na które był zapraszany przez papieża Jana Pawła II. Na wspomnianych seminariach w latach 1982–2003 wspólnie z prof. Janem M. Małeckim²² z Krakowa omawiał zagadnienie wielkich imperiów w dziejach oraz analizował problemy ich upadku, podejmował tematykę wydarzeń politycznych lat 1980–1981 w Polsce, przedstawiał genzę nacjonalizmu w naszej części Europy, prezentował wykład na temat czasu w badaniach historycznych oraz podjął zagadnienie odpowiedzialności historyka za te badania, a także samodzielnie charakteryzował wyniki ostatnich badań nad ustrojem Rzeczypospolitej i polskim episkopatem w okresie nowożytnym²³.

Pewnym nawiązaniem do seminariów papieskich oraz do umiłowanych przez A. Tomczaka wędrówek górskich był druk bibliofilski, jego autorstwa, pt. *Od wyprawy górskiej do seminarium naukowego. Przyczynek do biografii Karola Wojtyły – Jana Pawła II* wydany w 1999 r.²⁴ Turystyce górskiej A. Tomczaka i jego znajomych oraz przyjaciół została także poświęcona publikacja *Na szlakach górskich. Z grupą toruńsko-łódzką w latach 1959–1973* wydana w 2011 r. Warto w tym miejscu uzupełnić, że A. Tomczak był członkiem Pol-

¹⁹ Idem, *Historyczne badania regionalne i ich znaczenie*, [in:] *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej. Materiały konferencji „Historia regionalna – jej miejsce w świadomości społecznej”*. Toruń 6–7 kwietnia 1990 r., red. Czesław NIEDZIELSKI, Ciechanów–Toruń 1991, s. 9–17; idem, *Przemiany i ograniczenia (o dawnym i nowym regionalizmie)*, Pomerania, 1988, nr 11 (listopad), s. 256–257; idem, *Rozmieszczenie zasobu w archiwach a badania regionalne*, *Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny*, t. 2: 1996, s. 9–14.

²⁰ Idem, *Zarys dziejów parafii Gieczno do 1939 r.*, Toruń 1997.

²¹ *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. 1, wyd. Andrzej TOMCZAK, Czesława OHRYZKO-WŁODARSKA, Jerzy WŁODARCZYK, Bydgoszcz 1961; cz. 2, wyd. Andrzej TOMCZAK, Bydgoszcz 1963; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789*, cz. 3: *Województwa łęczyckie i brzesko-kujawskie*, wyd. Andrzej TOMCZAK, współpraca Zofia KĘDZIERSKA, Warszawa 1977; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1659–1665*, cz. 1, wyd. Czesława OHRYZKO-WŁODARSKA, red. Andrzej TOMCZAK, Wrocław 1978; cz. 2, wyd. Zbigniew GÓRSKI, Jan PAKULSKI, Andrzej TOMCZAK, Toruń 1996; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1616–1620*, cz. 1–2, wyd. Zbigniew GÓRSKI, Ryszard KABACIŃSKI, Jan PAKULSKI, red. Andrzej TOMCZAK, Wrocław 1994.

²² Na temat J. M. Małeckiego zob. w: Jacek PURCHLA, *Jan M. Małecki 8 XII 1926–12 VI 2017*, *Rocznik PAU*, R. 2016/2017, Kraków 2017, s. 194–197.

²³ J. MAŁŁEK, op.cit., s. 191–192.

²⁴ Andrzej TOMCZAK, *Od wyprawy górskiej do seminarium naukowego. Przyczynek do biografii Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Toruń 1999.

skiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego od 1952 r. W Łodzi był prezesem Koła PTTK przy Wojewódzkim Archiwum Państwowym, był także członkiem Zarządu Miejskiego PTTK w Łodzi oraz w latach 1956–1957 przewodniczył pracom Komisji Opieki nad Zabytkami Zarządu Okręgu Łódzkiego²⁵. Profesor należał w Toruniu do Koła nr 6 Klubu „Karpaty” przy Oddziale Uniwersyteckim PTTK. Dwukrotnie był prezesem tego Koła, tj. w latach 1959–1961 i następnie 1963–1966²⁶. Andrzej Tomczak został odznaczony Srebrną Odznaką „Zasłużony Działacz Turystyki”, Srebrną i Złotą Odznaką PTTK, Odznaką 100-lecia Zorganizowanej Turystyki w Polsce, Honorową Jubileuszową Górską Odznaką Turystyczną, Medalem Komisji Turystyki Górskiej PTTK „Za zasługi dla turystyki górskiej”, Górską Odznaką Turystyczną „za wytrwałość”, a także odznaczeniami „Honorowy Przewodnik Turystyki Górskiej” i „Przodownik Turystyki Górskiej”²⁷. Profesorowi nadano również Medal Aleksandra Janowskiego za zasługi na polu krzewienia krajoznawstwa²⁸. W 1995 r. nadano mu również tytuł Zasłużonego Instruktora Krajoznawstwa²⁹. W 2013 r. A. Tomczakowi nadano natomiast Godność Członka Honorowego PTTK³⁰.

Z kolei z działalnością w zarządzie Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w latach 1992–1995, gdzie był wiceprezesem, a następnie członkiem Rady Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu, związane są jego publikacje na temat Armii Krajowej i gen. Elżbiety Zawackiej³¹. W tym miejscu należy również przypomnieć,

²⁵ Andrzej HERMANN, *Prof. Andrzej Tomczak, krajoznawca, miłośnik gór, archiwista i wychowawca pokoleń*, Krajoznawca Kujawsko-Pomorski. Informator Kujawsko-Pomorskiego Kolegium Instruktorów Krajoznawstwa PTTK, R. 9: 2014, nr 36, s. 9–10 (http://www.grudziadz.pttk.pl/s1/dokumenty/nr%2036%20_2014_stycze%C5%84_KK-P.pdf; dostęp z 28 I 2018 r.).

²⁶ Wiesława KWIATKOWSKA, *Uprawianie turystyki i działalności krajoznawczej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1955–1986. Dzieje Koła nr 2 Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, [in:] *Silva rerum*, s. 180.

²⁷ Informacje o kandydatach do godności członka honorowego na XVIII Walny Zjazd PTTK Warszawa 14–15 IX 2013 r., s. 40–41 (https://pttk.pl/zycie/xviii/materialy/materialy_zjazdowe/4a_Informacja_o_kandydatach_do_godnosci_Czlonka_Honorowego_PTTK.pdf; dostęp z 28 I 2018 r.).

²⁸ A. HERMANN, op.cit.

²⁹ Krajoznawca Kujawsko-Pomorski. Informator Kujawsko-Pomorskiego Kolegium Instruktorów Krajoznawstwa PTTK. Wydawnictwo Elektroniczne, R. 12: 2017, nr 52, s. 1 (http://www.grudziadz.pttk.pl/s1/dokumenty/KK_P%2052_2017.pdf; dostęp z 28 I 2018 r.).

³⁰ Uchwała XVIII Walnego Zjazdu PTTK z dnia 14 IX 2013 r. w sprawie nadania Godności Członka Honorowego PTTK (http://www.pttkhst.hg.pl/18-zjazd-zg/xviii_wz_uchwala_w_sprawie_nadania_godnosci_czlonka_honorowego_pttk.pdf; dostęp z 28 I 2018 r.).

³¹ Andrzej TOMCZAK, *Udział środowiska toruńskiego w powstaniu Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej*, Biuletyn Informacyjny ŚZZAK, numer zjazdowy 18–21 IX 1999 r., s. 33–40; idem, *Elżbieta Zawacka na UMK*, [in:] *Elżbieta Zawacka 1909–2009. Praca zbiorowa*, red. Anna FRĄCKOWIAK [i in.], Radom 2009, s. 162–165.

że A. Tomczak działał także w Komisji Okręgowej Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Najnowsza bibliografia prac A. Tomczaka za lata 1949–2010 została zestawiona na potrzeby publikacji *Dorobek naukowy i dydaktyczny toruńskiego ośrodka archiwistyki*³².

Profesor A. Tomczak był także aktywnym członkiem wielu organizacji. Od 1962 r. był członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu. W latach 1966–1971 pełnił funkcję sekretarza Wydziału I. W latach 1966–1974 był przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego Prac Popularnonaukowych. Z kolei w latach 1983–1988 przewodniczył pracom Wydziału I, biorąc równocześnie udział w pracach Zarządu TNT. Od 1950 r. A. Tomczak należał do Polskiego Towarzystwa Historycznego. W latach 1959–1966 był sekretarzem toruńskiego Oddziału PTH, następnie w latach 1967–1974 jego wiceprezesem. W latach 1974–1978 sprawował funkcję wiceprzewodniczącego ZG PTH, a w latach 1988–1991 był członkiem Sądu Koleżeńskiego przy ZG PTH. Należy podkreślić, że A. Tomczak dwukrotnie kierował pracami Komisji Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii ZG PTH. W 2006 r. Profesor został honorowym członkiem PTH³³.

W latach 1965–1999 A. Tomczak był członkiem i następnie wiceprzewodniczącym Rady Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Profesor zasiadał również w Radzie Naukowej Archiwum Polskiej Akademii Nauk, pełniąc tutaj także funkcję wiceprzewodniczącego. W latach 1993–1995 uczestniczył w pracach Rady Naukowo-Programowej Archiwum Państwowego w Przemyślu. Od 1992 r. A. Tomczak był członkiem Rady Naukowej, reaktywowanej po okresie przemian politycznych w Polsce, Kasy im. Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki. W 1999 r. wszedł z kolei do Rady Programowej rocznika „Nauka Polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój”, który wydaje wspomniana fundacja. W latach 1975–1977 i następnie 1981–1983 był członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii PAN. W latach 1978–1983 i 1990–1992 wchodził do Komitetu Nauk Historycznych PAN. Od 1994 r. był członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki PAN. Profesor A. Tomczak był również członkiem Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela, które w 2002 r. nadało mu godność członka honorowego. W ramach współpracy ze wspomnianym towarzystwem A. Tomczak wydał kilka bardzo interesują-

---

³² Andrzej Tomczak, [in:] *Dorobek naukowy i dydaktyczny*, s. 275–314. Wcześniejsze bibliografie prac zob. w: *Bibliografia prac Andrzeja Tomczaka za lata 1949–1991*, zestawił Adam MAKOWIECKI, [in:] *Historia i archiwistyka*, s. 11–27; *Bibliografia publikacji Andrzeja Tomczaka za lata 1949–2001*, zestawił Ireneusz CZARCIŃSKI, [in:] A. TOMCZAK, *Studia historico-archivistica*, s. 13–32 (ta bibliografia uwzględnia również wywiady przeprowadzone z A. Tomczakiem).

³³ Na podstawie: <http://pth.net.pl/o-nas/czlonkowie-honorowi> (dostęp z 24 I 2018 r.).

cych bibliofilsko publikacji³⁴. W tym miejscu należy podkreślić, że Profesor był wielkim miłośnikiem książek. Wielkim uznaniem pośród członków Towarzystwa Bibliofilów cieszyły się m.in. jego bogato ilustrowane zbiory książek dla dzieci. Fakt ten podkreślała w 2012 r. w trakcie obchodów 90 rocznicy urodzin A. Tomczaka w Instytucie Historii i Archiwistyki Janina Huppenthal, prezes toruńskich bibliofilów. Profesor A. Tomczak przekazał również swój cenny zbiór książek dotyczący archiwistyki Zakładowi Archiwistyki UMK. Swoją spuściznę archiwalną Profesor oddał w formie depozytu do Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Profesor A. Tomczak został odznaczony w 1957 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi, a w 1967 r. Złotym Krzyżem Zasługi. W 1975 r. odznaczono go Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1979 r. A. Tomczak otrzymał Medal Komisji Edukacji Narodowej. W 1998 r. uhonorowano go Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 2013 r. za wybitne osiągnięcia w pracy naukowo-badawczej i działalności dydaktycznej oraz za zasługi na rzecz rozwoju nauki został przez prezydenta Bronisława Komorowskiego odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, którym udekorowano go 3 V 2013 r. podczas uroczystości na Zamku Królewskim z okazji Święta Narodowego 3 Maja³⁵. W dniu 16 III 2015 r. został odznaczony Krzyżem z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości (I Klasy) za wybitne zasługi poniesione w walce z bronią w rękę o suwerenność i niepodległość Państwa Polskiego w latach 1939–1956, który wręczyła mu Ewa Mes, wojewoda kujawsko-pomorski³⁶. W 1994 r. otrzymał Krzyż Armii Krajowej. W 2015 r. został odznaczony Medalem „Pro Patria” przyznawanym przez kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych „za szczególne zasługi w kultywowaniu pamięci o walce o niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej”.

W 2012 r. A. Tomczakowi nadano honorowe obywatelstwo Łęczycy³⁷. W 2014 r. został doktorem honoris causa Uniwersytetu Szczecińskiego. W 2015 r. Profesor A. Tomczak został z kolei uhonorowany szczególnym wyróżnieniem UMK – Convallaria Copernicana.

---

³⁴ A. TOMCZAK, *Cartographiae Torunensis Exempla*; idem, *O rodzinie Iglów, lwowskich i łódzkich antykwariuszy i księgarzy*, Toruń 1991; idem, *Od wyprawy górskiej*.

³⁵ Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 I 2013 r. o nadaniu orderów i odznaczeń (M.P. z 2013 r. poz. 372); <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/ordery-i-odznaczenia/art,1208,odznaczenia-z-okazji-swieta-narodowego-3-maja.html> (dostęp z 28 I 2018 r.).

³⁶ Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 III 2015 r. o nadaniu orderów (M.P. z 2015 r. poz. 441).

³⁷ Na podstawie: <http://leczyca.naszemiasto.pl/artukul/honorowe-obywatelstwo-dla-historyka,1348761,art,t,id,tm.html> (dostęp z 28 I 2018 r.).

W dniu 16 IV 2015 r. wspólnie z Profesorem pojechaliśmy do Poznania na pogrzeb śp. prof. dr. hab. Stanisława Alexandrowicza. Udział w tej smutnej uroczystości przywołał liczne wspomnienia. W trakcie naszej rozmowy Profesor doszedł do wniosku, że pasje S. Alexandrowicza związane z szybownictwem wynikały z jego traumatycznych przeżyć z okresu dzieciństwa na kresach wschodnich w czasie drugiej wojny światowej oraz były następnie pewną odskocznią od smutnej rzeczywistości komunistycznej w Polsce. Wydaje mi się, że A. Tomczak widział nawet pewną paralełę między swoimi losami a losami S. Alexandrowicza. Zapewne dla S. Alexandrowicza szybownictwo było tym samym, czym dla A. Tomczaka była turystyka górską. W tym kontekście nie sposób również nie zauważyć, że drogi awansu naukowego obu profesorów, mimo ich dużej aktywności, były ściśle powiązane z okresami odwilży politycznych w Polsce lub następowały po okresach zmian polityczno-ustrojowych. Z tej wielowątkowej rozmowy w trakcie wspomnianej podróży utkwiły mi szczególnie w pamięci jeszcze dwie rzeczy. Mianowicie Profesor uznał, że przełomowym wydarzeniem w dziejach ludzkości za jego życia był lot człowieka w kosmos i wylądowanie człowieka na Księżycu. Drugim przełomowym momentem, który A. Tomczak zaobserwował, był znaczący postęp techniczny przełomu XX i XXI w. związany przede wszystkim z rozwojem technologii informatycznych i komunikacyjnych („czyli to, co się dzieje obecnie na naszych oczach”). Profesor zastanawiał się, jakie wydarzenia przedstawiciele naszego, młodszego pokolenia uznają za kluczowe i przełomowe w swojej epoce. Wreszcie Profesor życzył nam, aby dane było nam tak długo żyć, jak on żyje i dostąpić tych wszystkich zaszczytów, których on dostąpił w swoim życiu.

W ostatnich latach jako pracownicy toruńskiej archiwistyki martwiliśmy się stanem zdrowia Profesora. Szczęśliwie udało się Profesorowi zoperować tętniak aorty brzusznej, ale lekarze nie zdecydowali się na operację tętniaka mózgu. Profesor cały czas był jednak bardzo aktywny, prawie zawsze można go było spotkać na wtorkowych zebraniach w Zakładzie Archiwistyki UMK. W trakcie wychodzenia z jednego z zebrań w Towarzystwie Naukowym w Toruniu Profesor przewrócił się, ale ponownie udało mu się wrócić do zdrowia. Tragiczny w skutkach był drugi uraz, którego Profesor doznał, gdy poślizgnął się we własnym mieszkaniu.

Profesor Andrzej Tomczak zmarł 8 II 2017 r., pograżając w żalobie córkę Magdalenę z rodziną oraz całe toruńskie środowisko akademickie. Pożegnanie śp. Zmarłego odbyło się w Auli UMK w dniu 16 II 2017 r. Profesora żegnała licznie zgromadzona społeczność akademicka, przedstawiciele władz samorządowych oraz instytucji. W uroczystości tej wzięli również udział członkowie najbliższej rodziny Zmarłego. O zasługach prof. A. Tomczaka przypominali: prof. dr. hab. Andrzej Tretyn, rektor UMK, Michał Zaleski, prezydent miasta Torunia, prof. dr. hab. Stanisław Roszak, dziekan Wydziału Nauk Histo-

rycznych UMK, prof. dr hab. Krzysztof Mikulski, prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego, dr Wojciech Woźniak, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Jan Wyrowiński, były wicemarszałek Senatu RP, oraz dr hab. Hanna Krajewska, dyrektor Archiwum PAN w Warszawie³⁸. Następnie, w tym samym dniu, w kościele Najświętszej Marii Panny w Toruniu mszę świętą żałobną odprawił bp dr Andrzej Suski, ordynariusz diecezji toruńskiej. Pogrzeb Profesora odbył się w dniu 17 II 2017 r. w kościele parafialnym w Giecznie. Prochy A. Tomczaka złożono w rodzinnym grobowcu na tamtejszym cmentarzu.

Odszedł od nas człowiek wybitny w poczuciu spełnionego posłannictwa, który wiedział, że szacunek dla naszego dziedzictwa jest warunkiem *sine qua non* właściwego funkcjonowania całego społeczeństwa. Owocami jego życia będą wartości wpojone i przekazane kolejnym pokoleniom.

W dniu 12 VI 2018 r. imię Profesora nadano Auli w Collegium Humanisticum UMK.

Krzysztof Kopiński (Toruń)

³⁸ Na podstawie: <https://www.umk.pl/wiadomosci/?id=20170216132219> (dostęp z 28 I 2018 r.).